

עקידת יצחק בראי ההלכה

הניצוץ הפנימי המתנוצץ בלבו של כל איש ישראל, ייסודו בלבב אש קודש שיקד והאיר את העולם ואת העולמות כולם, נשגב ונעלם מהשגת אנוש, טמיר ומכוסה אף משרפי מעלה ומלאכי מרום, רשפיה רשפי אש, הוא מעמד העקידה הקדוש שעקד אברהם את יצחק בנו יחידו לה'.

מעמד זה כל כולו "לב" – אהבה ויראה, צמאון ודביקות עד כלות הנפש. אך על אף רוב שגבו ורוממותו, לא מנעו חכמי הדורות עצמם להעביר ענין זה בכלי ה"מוח", ללמוד ולהבין, לבחנו בכור ההלכה ובמאזני המשפט, על פרטיו ודקדוקיו.

יש להקדים ולומר לגבי גדרו של העלאת יצחק, כי לדעת חז"ל היתה לו דין של הקרבת קרבן. יסוד הדברים מעוגן בדברי המדרש (בר"ר נה, ז): "אמר אברהם לפניו: רבון העולמים, יש קרבן בלא כהן? א"ל הקב"ה" כבר מניתיך שתהא כהן"¹. וכן דייק החת"ס (יו"ד רלד) בדברי הרמב"ם פ"ב מהלכות בית הבחירה ה"ב (המתאר את השתלשלות הקרבת הקרבנות בהר המוריה), שאברהם אבינו קידש את מקום המקדש בקדושת המקדש בשעת העקידה.

אם כנים הדברים, לכאורה עלינו להתייחס להשתלשלות פרטי העקידה שיתאמו להלכות קרבנות.

כבר תמה הרמב"ן מדוע ראה אברהם אבינו להביא עמו עצים מביתו², כמו שנאמר: "ויבקע עצי עולה ויקם וילך אל המקום". אלא יש לומר, כך מתרץ הרמב"ן, כי מרוב חשקו וזריזותו לקיים המצוה חשש אברהם אבינו שמא לא ימצא עצים במקום ההוא, לכן נטל עמו את העצים מביתו ונשא אותם בשלושת ימי הליכתו, ובלבד שלא יהיה כל עיכוב ומניעה לקיום הציווי.

זאת ועוד, אף שמן הסתם ימצא שם עצים, מכל מקום חשש אברהם אבינו ל"דין תורה" (מסכת מדות פ"ב מ"ה) שעץ שנמצאה בו תולעת פסול לקרבן. ולפיכך "ויבקע עצי עולה"³, בדוקים ומהודרים, ואותם נשא עמו אל מקום העקידה.

יוצא לנו מדברי הרמב"ן שאפשר לדקדק בכל פרט ופרט של מהלך העקידה שיהא תואם עם כללי התורה⁴. ולכן יצאתי אל גן המפרשים והדרשנים ללקוט שושנים ולקטוף ורדים, מספרים נדירים וגם מפורסמים, כדי להראות את יופיה של "תורת העקידה".

¹ "כמה הלכות למדו במדרשי התנאים מפרטי מעשים של העקדה", כך פתח רבי ש"י זיין את פרקו על העקדה, לאור ההלכה, עמ' רו. לדוגמא: חיוב שמיעה לנביא, זריזים מקדימים למצוות. שני דינים למדו מ"ויקח את המאכלת", מכיון שאברהם חשב את יצחק לקרבן, שצריך סכין לשחיטה, ולשחיטה שהוא בתלוש, שנאמר 'יקח את המאכלת' (חולין טז).

² כך הוא לפי פשוטו של מקרא שאת העצים סחב כבר מביתו, ולא כן דעת האברבנאל והעמק דבר, שרק אחרי יציאתו מהעיר בקע את העצים [וכבר העיר רבי אברהם פאלאגיי שמרהיטות לשון הפסוק משמע שלא כאברבנאל, שמו אברהם, שלוניקי תרכ"ז, מע' עקדה, דף קעא טו"ד].

³ וראה תו"ש סעיף ס. אפשר לומר שהרמב"ן למד זאת מדיוק לשון המקרא עצי-עולה, האם יש 'עצי עולה', הרי בכל עץ אפשר להשתמש להיות עץ לעולה, אלא ע"כ שמדובר בעץ מיוחד, וכן כתב 'באר מים חיים' על אתר; וראה 'שיח יצחק' (וייס).

'אין מכבדים בדרכים'

"וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו, ויבקע עצי עולה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו אלקים" (כב, ג).

בפסוקים הבאים חוזר על עצמו פעמיים הביטוי "וילכו שניהם יחדיו". בפסוק ו' אחרי תיאור נשיאת העץ והמאכלת, וכן בפסוק ח' בתגובת אברהם ליצחק שה' יראה את השם.

"מקשים העולם", פותח **רבי יעקב אב"ד פלאצק** את דבריו, למה חוזרת התורה פעם אחר פעם בביטוי זה. הוא מוטיב לה והוא מפרק לה בהקדם מאמרם (יומא לו ע"א): "שלושה שהיו מהלכים בדרך, הרב באמצע, גדול בימינו וקטן בשמאלו. המהלך כנגד רבו – היינו לצידו – הרי זה בור", ופירש רש"י (עיין ברכות דף כז ע"ב): "מראה כאילו הם שווים".

והנה שנינו (ברכות דף מו ע"ב): "אין מכבדים לא בדרכים ולא בגשרים". והקשו שם תוס' (ד"ה אין) הרי לפי הדין שאין מכבדים בדרכים, מדוע יש להקפיד על אופן ההליכה של תלמיד עם רבו, ואם כן מדוע המהלך כנגד רבו הרי זה בור. ויש מיישבים, שדין "אין מכבדים בדרכים" לא נאמר אלא במקום סכנה, שאז אין חיוב על האדם לכבד את מי שמחויב בכבודו בדרך כלל. עוד יש לומר, שדין "אין מכבדים בדרכים" הוא דווקא כשהולך לדבר מצוה, שאז הליכתו צריכה להיעשות בזריזות.

והנה ידוע מה שמסרו חז"ל (ילקוט שמעוני, וירא פס' צט; בראשית רבתי על אתר): "הלך השטן ונעשה לפניו כנהר גדול שלא יוכלו לעבור. אמר אברהם: אם יורדים הנערים מתיירא אני שמא יטבעו. ירד עמדו להם המים עד צוואריהם. תלה אברהם את עינו לשמים: אמר: רבון העולמים! באו מים עד נפש".

לפי זה יש לומר, הואיל והיו במקום סכנה, חל דין "אין מכבדים בדרכים". לכן מדויק לשון הפסוק "וילכו שניהם יחדיו", היינו שהיה יצחק מהלך כנגד אביו ולא כיבדו לילך לפניו.

ולאחר מכן, כששאל יצחק את אברהם "ואיה השם לעולה", והשיבו "אלקים יראה לו השם לעולה בני", שוב הזדרז יצחק ומיהר את הליכתו כדין ההולך לדבר מצוה, ועל כן שוב נאמר "וילכו שניהם יחדיו", שלא היה צריך לנהוג בו כבוד.⁵

מעילה בהקדש

"ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדיו"⁶ (כב, ז).

⁴ הא לך דבריו הבהירים של הנצי"ב מוואלוז'ין בפרשתינו (כב, ט): "כלל זה בא ללמדנו, כי אברהם אבינו הבין מדברי ה' שיתנהג כדין קרבן קבוע שעל המזבח בבית המקדש שהרי אברהם אבינו למד כל התורה כולה, וידע ההבדל בין קרבן ציבור במקדש, בין קרבן במה, וכל דיני תמיד...". וכלל כלל לנו רבי בנימין וואלף אב"ד ור"מ לאנדסברג, בספרו 'נחלת בנימין על מנין המצוות: שכל קרבנות האבות, קרבנות ציבור מיקרי, שהאבות כרבים דיינינן ליה בכל ענייניהם כי היו כלולים מסי' ריבוא...". נחלת בנימין, אמסטרדם תמ"ב, מצוה קב, דף קלב טו"ד.

⁵ אמרי בינה עה"ת, נאוידוואר תקס"ו, פרשת וירא.

רבים דייקו שהנחת העצים על גבי יצחק מוכיחה לכאורה שיצחק עדיין לא היה מקודש, שאם היה מקודש, הלא מסקנת הסוגיא בפסחים (דף סו) שאסור לתחוב סכין ע"ג קרבן שהרי הוא מועל בהקדש⁷. מכאן מעלה רבי יהושע העשיל אב"ד קראקא, רבו של הש"ך, שיש קושי בנשיאת העצים על יצחק; ולדעתו מיושבת הדק היטב שיחת אברהם ויצחק. יצחק שאל: 'הנה האש והעצים איה השם לעולה', והיינו שתמה ממ"נ, אם הנחת עלי את העצים מוכח שאינני הקרבן, א"כ "איה השם"? עד כאן מדברי הרב. ותלמידו רבי אליעזר טרלינגר (כיהן כרב בכמה ערים במורביה) הוסיף על משקל זה את תשובת אברהם ש"אלקים יראה', הוראת שעה היתה אצלי⁸. ואילו רבים המשיכו לצעוד באותה דרך וביארו שאברהם ענה לו באותו מטבע: 'אלהים יראה לו השם', ואם לאו, 'לעולה בני', עד השתא עדיין לא הקדשתך, ועדיין מותר לעבוד בך⁹.

המלבי"ם כיוון לדבריו והסיף פרפרת נאה: יצחק הקשה לאביו, אם כך, יוצא שתקדיש אותי ביו"ט, וביו"ט הרי אסור להקדיש!! ועל כך השיבו אברהם, כי שונה הדין בחובה שקבעו להם זמן שמותר להקדיש ביום טוב. לכן אמר בלשון "אלקים יראה", ואין אני המקדיש.

רבי יוסף ראזין מדווינסק נוקט בפשטות שיצחק כבר היה מקודש באותו זמן¹⁰, והוא מדקדק ותוהה: מדוע את העצים הניח אברהם על גבי יצחק, ואילו את המאכלת נטל בידו?

⁶ פשוטו של מקרא: שעד היום השלישי נשאו הנערים והחמור פריטים אלו, משנפרדו מהם, היו צריכים לקחתם בעצמם, ולכן מובן למה יצחק לא הציב עד עתה את תמיהתו. מאידך מדברי 'שפתי כהן' עה"ת (ד"ה ויקח אברהם את עצי העולה) משמע שמהתחלת הדרך לא הוליצו על החמור דבר.

⁷ הגמרא דנה שם לגבי פסח שחל בשבת, אמר מר, למחר (בשבת) מי שפסחו טלה תוחב לו את הסכין לשחיטה בצמרו. שואלת הגמרא: והא קא עביד עבודה בקדשים, ומשני כהלל, שמסופר עליו: מימיו לא מעל אדם בעולתו אלא מביאה חולין לעזרה ומקדישה וסומך ידו עליה ושוחטה.

⁸ משנת ר' אליעזר טרלינגר, פפד"א תס"ח, על אתר: "שמעתי מפה הקדוש הגאון מהר"ר העשיל.. מעתה אוסיף נופך משלי...".

⁹ רבי שמואל פייביש כהנא, מגולי ווינא, נכד הסמ"ע, בספרו 'דרוש שמואל' ויניציה תנ"ד, דף מה טו"ד, מביא אמרה זו בשם 'שמעתי', וידוע שהוא מקור לעשרות אמרות של הר"ר העשיל, וד"ל; רבי אליהו דוד רבינוביץ-תאומים, אב"ד מיר-ירושלים, בעל האדר"ת, סדר פרשיות, מכון ירושלים תשס"ד, עמ' קעה בשם רבי העשיל. רבים כיוונו לאמרה זו ורשמוהו מד"ע: רבי אביעזרי מרגלות דין בקאליש, כסף נבחר, אמסטרדם תע"ב, פי וירא דף ז ע"ב; רבי ידידה ב"ר אהרן אשכנזי, ידיד ה', שאלוניקי תק"ך, פרשת וירא, דף ח טו"ב, מתוך הספד על רבי יצחק מאייו בשנת תק"י; חת"ס עה"ת, עמ' עב טו"ב; רבי יעקב משולם אורנשטיין אב"ד לבוב, ישועות יעקב עה"ת, ווארשא תרס"ו, סו"פ וירא; רבי יצחק גואיטה, מרביץ תורה בטריאסטה [לוב, תקל"ז – צפת, תרט"ז], שדה יצחק, ווינא תרי"א, חלק חידושים עה"ת, פי וירא; רבי יעקב קאנטרוביץ אב"ד טימקוביץ, בהגהותיו עה"ת, הגיונות הגר"י, ירושלים תשל"ט, עמ' מט.

ב'דרוש שמואל' הוסיף יישוב מדיליה: על פי המבואר במסכת ערכין (דף ה) אדם נקרא בעל מום לגבי המזבח, לכן שאל יצחק 'איה השם?', ואברהם השיב: 'אלהים יראה לו', היינו הוראת שעה. בספר ידיד ה' דייק את לשון הציווי: והעלהו 'שם' לעולה, דייקא שם תקדישהו לעולה [מאידך גיסא, ראה דיוקו של רח"א לקמן סוף הע' 10].

¹⁰ שאברהם הקדיש את יצחק תיכף עם יציאתו עמו, כן משמעות ה'סליחה' שחיבר רבנו אפרים מרגנשבורג, המיועד לצום גדליה [נב]: "רץ אל הנער והקדישו, ונפשו קשורה בנפשו, עטרו בעצים ואשו, ונזר אלקיו על ראשו". מאידך הגאון ר' אהרן לייב שטיינמן מעלה שכוונת הפייטן היא שייחדו לקורבן - ועדיין לא הקדישו, איילת השחר, בני ברק תשס"ו, פרשת תולדות, עמ' רא.

רבי חיים אבולעפיה (השני) דייק את לשון הפסוק 'והעלהו שם לעולה', שהציווי היה שכבר יהיה עולה: "שתקדישהו קרבן עולה קודם עלייתך על אחד ההרים שאין מכניסים חולין לעזרה", יוסף לקח, אזמיר ת"צ, דף כ א ע"א.

הוא מיישב את תהייתו בהברקה על פי סוגיית הנחת סכין על גבי הקרבן (פסחים דף סו רע"ב), ששיטת הבבלי היא שלאחר שהוקדש הקרבן אסור להניח עליו הסכין, משום לאו דלא תעבוד בבכור. מאידך, שיטת הירושלמי (שם פ"ו ה"א, הובא בתוס' על אתר) היא להתיר, שכל עבודה שהיא לצורך קדשים אינה עבודה¹¹.

להלכה אין זה לעיכובא שתהא השחיטה בכלי שרת דווקא¹², ועל פי זה אין לקיחת המאכלת משום "צורך קדשים", היה אברהם מנוע מלהניח את המאכלת על גבי הקרבן (יצחק)¹³. לעומת זאת, את העצים הכשיר אברהם, שיפס ועשה מהם גזירים, וכמו שנאמר "ויבקע עצי עולה", והרי הם "קדושים בקדושת הגוף" (מנחות קא ע"א), לכן מותר היה להניחם על גבי הקרבן¹⁴.

יישוב מקורי העלה האדר"ת, לפי דברי חז"ל במסכת בכורות (דף ט ע"ב) שאין איסור 'עבודה' באדם שהוא קדוש, כל שכן ביצחק אין איסור להשתמש בו¹⁵.

נשיאת העצים ביו"ט

במק"א כותב רח"א: בפשיטות הואיל והעקידה היתה בר"ה, לכאורה היה מוכרח להקדישו קודם לכן, שהרי 'אין מקדישים ביום טוב', וזו היתה תמיהת יצחק, ממה נפשך, הלא הנחת עלי את העצים, מכאן שעדיין לא הקדשת אותי, אלא ע"כ שבכוונתך להעלות שם, ואת השה כבר היית צריך להקדיש לפני החג. השיב לו אברהם, אלהים יראה, היינו היות והצטוית להקריבו ביום מסוים, היינו ביום השלישי, הרי הוא כחובה קבועה, וקרבן חובה מותר להקדישו בחג, עץ החיים, אזמיר תצ"ד, פ' וירא דף ח טו"ב. ובמקום אחר דייק את סמיכות 'לעולה' עם 'על אחד ההרים', ולא אמר: על אחד ההרים והעלהו שם לעולה: "רמז שאף שיום טוב של ר"ה היה, מאחר שקבוע לו שמן ביום השלישי יכול אתה להקדישו לעולה... אחר עלייתך בראש ההר", יוסף לקח, אזמיר ת"צ, דף כ ע"ב.

¹¹ מהרי"ט יישב את התמיה על פי שיטת הירושלמי, צפנת פענח, לעיל הע' 10.

¹² תוס' זבחים דף מו ע"א.

¹³ נפלאים הם עדות האדר"ת על עצמו, בכך שנשאל שאלה זו האידך השתמש אברהם בקדשים: "והשבתי תיכף ומיד דברי ירושלמי, שלצורך קרבן לא שייך עבודה בקדשים", סדר פרשיות, בראשית עמ' קעד.

¹⁴ צפנת פענח עה"ת, עמ' פט-צ. ועי' ארץ חמדה שצוין להלן הע' 19. וכע"ז בספר 'האשלי' לרבי אשר יעקב קלמנס מלובלין, לובלין תל"ח, פרשת וירא. וראה עוד 'תורת יחיאל' (רע"י שלזינגר) על אתר עמ' קצא טו"א. רבי אליעזר ו' שאנ"י אב"ד קושטא [ת"כ-תע"ב] מעלה את הדו-שיח באופן שונה: בין יצחק ובין אברהם כל אחד חשב לעצמו שהוא הנעקד והנשחט, ולכן פנה יצחק לאברהם, כעת ששנינו נוטלים כלים שונים, הרי שנינו מועלים בקודש – וזה הביאור בוילכו שניהם יחדיו, על כרחך שאין אנו המוקדשים אלא שם, השיב לו אברהם: "אין הדים פשוט כפי שאתה סובר, דלמא הלכה כירושלמי שדבר שהוא לצורך העודה אין בו משום מעילה, וכין שהדבר בספק, הלכה כמי אלהים יכריע הדין לאמיתו; שאם אלהים יראה לו השה נפשט הספק שהדין עמד, שאין לעבוד אפילו בעבודה לצורך הקרבן, ואם לאו השה – לעולה בני, אפילו שכבר הוקדשת לעולה, כיון שהוא לצורך עבודה אין בו משום מעילה, דת ודין, קושטא תפ"ו, סו"פ וירא.

הגאון רבי צבי רוטברג ראש-ישיבת בית מאיר (בני-ברק), מעיר ע"ד הצ"פ שדבריו צ"ע ממסקנת דברי' תוס' בזבחים (מז ע"א ד"ה איזהו) שבעינן סכין כלי-שרת, ובפסחים מייירי שכל אחד הקדיש את סכיניו מערב שבת, הרי מוכרח שאף במקרה שהסכין 'קודש' אסור לשימו על הקורבן. לכן פתח הרב רוטברג במהלך חדש: שורש האיסור לשים את הסכין הינו, שהסכין אינו אלא "הכשר" לקורבן, ואילו העצים הם "חלק" מעצם הקורבן, וחיליה מלשון המקרא 'עצי-עולה', למיסיבר קראי, בני ברק תשס"ה, עמ' סט.

¹⁵ סדר הפרשיות, על אתר. ב'דרוש שמואל' [לעיל הע' 9], לאחר שהביא את האמרה של הר"ר העשיל: ביאר את השיחה בין יצחק לאברהם: על פי המבואר במסכת ערכין (דף ה) אדם נקרא בעל מום לגבי המזבח, לכן שאל יצחק 'איזה השה?', ואברהם השיבו: 'אלהים יראה לו' היינו הוראת שעה.

לסוברים¹⁶ שהעקידה היתה ביום הכיפורים¹⁷. תמה **רבי מאיר לייביש מלבי"ם**: איך נשא יצחק את האש והעצים, הלא עברו על איסור הוצאה? "ויש לומר", ממשיך המלבי"ם, שהוא על פי מאמרם (שבת דף ו ע"ב) שבזמן שאין ישראל שרויים במדבר הרי המדבר דינו רק ככרמלית. אך קשה, אם כן מפני מה לא לקח עמו את החמור. ואף לסובר שהטעם שאין רוכבים על החמור הוא גזירה שמא יחתוך זמורה, הרי כבר חידשו הפוסקים (מג"א סי' שכב) שבמעמד שניים אין מקום לחשוש, וכדין הקורא לאור הנר. ומה עוד שהמג"א הוסיף שכל זה אינו במקום מצוה, הרי גם כאן הוי מקום מצוה.

ואין לומר שיש מקום לחשוש 'שמה יצא חוץ לתחום' ויש לחשוש למ"ד תחומין דאורייתא (ראה ביצה דף לו)¹⁸, שהרי נאמר "וירא את המקום מרחוק", והוא שיעור מיל כפי שדרשו על הפסוק (יהושע ג, ד) "רק רחוק יהיה ביניכם ובינו" (ראה רש"י לשמות לג, ז). אמנם ניחא לפי הירושלמי המובא ברא"ש שיש איסור שביתת בהמתו.

ויש לתרץ, שזהו שכתבה תורה "וילכו שניהם יחדיו", היינו שלא עמדו לפוש בינתיים, ואם כן לא היתה הנחה ולא עקירה, ולכן הותר להם לקחת עמם את המאכלת והעצים, וכאשר הגיעו למקום זרקו אותם מידם כלאחר יד, כהלכה¹⁹.

איסור רכיבה ביום טוב

"ביום השלישי וישא אברהם את עיניו... ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה..."

רבה של זאמושט, רבי יצחק הויכגלרנטר, חידש שאיסור רכיבה בשבת אסור גם בשניים, אך למ"ד שאסור גם ביו"ט יש מקום להתיר רכיבה בשניים לצורך מצוה. לאור חידוש זה הוא מבאר בטוב טעם למה אברהם ירד מן החמור ביום השלישי והלך רגלית. הוא מקדים את המבואר ביומא (כח ע"ב)

¹⁶ כן כתבו: זח"א דף קסד; רבי יהושע בן שועיב בדרשתו ליוה"כ, בשם 'מדרש חז"ל', אבן שועיב, קראקא שלי"ג, דף צב טו"ב; ריקאנטי, על אתר. וכ"כ רמ"ע מפאנו, בספרו 'עשרה מאמרות' מאמר חיקור הדין, ח"ב סוף פ"א, ומאמר 'אם כל חיי', ח"ג סי' לב. וצ"ב שבדרשתו לר"ה, דף צ טו"ב, כתב ר"י בן שועיב שהעקידה היתה ברי"ה! דעה זו תואמת להפליא עם דברי רש"י על הפסוק (כב, יד) 'ויקרא אברהם שם-המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום...', מביא רש"י מאגדה: 'ה' יראה – יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות, כדי שיאמר היום הזה בכל הדורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק...'.

ונפלאים המה דברותיו של החת"ס בביאורו (עה"ת ויצא, עמ' קנט) לדברי יעקב 'ואילי צאנך לא אכלתי' שהיה מנהג עתיק-יומין ש"ביום עקידת יצחק אכלו ראש איל זכר לעקידתו. לכן יעקב כשהיה בבית לבן לא לקח בממונו מאילי לבן לקיים מנהגו, מפני החשד, היינו 'אילי צאנך לא אכלתי', אפילו במחיר; [ולמעשה שבמק"א כתב החת"ס שהעקידה היתה ביוה"כ, תורת משה כמ"פ, ובדרשותיו ח"ג, עמ' לא].

¹⁷ זמנים אחרים שייחסו הקדמונים ליום העקידה: **ראש השנה**: פסיקתא רבתי, פרק מ; זח"ג, דף יחי ע"א; רעה"מ, פ' תצא דף רפב ע"ב; אבות דר"נ (כת"ל), הובא בתו"ש סעיף קנט, פירוש רוקח עה"ת, עמ' קעח, וכמה ממפרשי התפלה לר"ה. ולשיטתם מדוקדקת נוסח איטליה ברי"ה: "ועקדת יצחק היום לזרוע תזכור". **פסח**: אהבת יהונתן, וירא, ד"ה ביום השלישי, חידושי הרי"ם, על אתר. רבי דוד יואל וייס קיבץ וסידר את כל השיטות והגירסאות שיוחסו ליום העקידה, מגדים חדשים – בראשית, ירושלים תשע"א, עמ' שיח-שכב; וראה עוד שו"ת יין הטוב סי' נא-נב.

¹⁸ צ"ב שלא נחית שרבים מהראשונים ואחרונים סוברים שגם למ"ד תחומין דאורייתא, היינו רק לגבי שבת, לעומת יו"ט שהוא מדרבנן.

¹⁹ ארץ חמדה, ווילנא תרע"ג, סו"פ וירא.

שאברהם אבינו קיים גם מצוות דרבנן, והרי אם העקידה היתה בחג, היה יכול אברהם לרכוב יחד עם יצחק, אולם לפי הדעה שהעקידה היתה ביוה"כ, מדוקדק שביום השלישי לא השתמשו ברכיבה על החמור, אלא הלכו רגלית, והלא אין משתמשים בבעלי חיים ביוה"כ²⁰, ולא מהני היתר רכיבה בשניים²¹.

חובת ביקור

"וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאִיהָ הִשָּׂה לַעֲוֹלָה".

הלכה היא שקרבן תמיד צריך ביקור (רמב"ם תמידין ומוספין פ"א ה"ט), והיו שהעלו שליחצחק היה דין של קרבן תמיד²². ואמנם כל הדין נאמר כדי שלא יהא בו מום, ואצל בני נח אין פוסל בהם מום, כי אם מחוסר אבר (ע"ז דף ה"ב), א"כ לכאורה לא היה צריך ביקור.

אלא שלגבי אברהם אבינו שיצא מכלל בני נח, לפי ההו"א של יצחק שכוונת אביו לשחוט שה, אם כן היה טעון ביקור. ואם תמצא לומר שלכאורה בעל מום כשר לקרבן, וכמבואר בזבחים (קטו ע"ב) שעד הקמת המשכן בעל מום כשר אפילו בישראל, אבל כאן היה לו דין מזבח, וכיון שהיה מזבח בעי ביקור כדיני מזבח. על כך עמד **רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק**, וביאורו נפלא: דין שני גזרי עצים ואש קדוש נאמר רק בהקרבה על גבי המזבח, ולא בהקרבה על במה (מנחות כב). וזו טענת יצחק: "הנה האש והעצים" – אם כן מוכח שהנך עומד להקריב קרבן תמיד **במזבח**. ואם כן "איה השה לעולה" – הרי קרבן תמיד במזבחו טעון ביקור, ואיה הוא?

על כך ענהו אברהם: 'אלוקים יראה השה', היינו שהוא כבר מבוקר²³.

אמר הקטן יחיאל מירושלים: פלא הוא שכיוון בדבריו מלה במלה לספר הנפלא 'צפנת פענח' לרבי יוסף מטרנאי (צפת שכ"ט – קושטא שצ"ט), בנו הגדול של המבי"ט, פרי וירא ראש דרוש גי'²⁴; ואחריו פירש כן רבי חיים אבולעפיה, פארה של טבריה, שדרש את שאלתו של יצחק "איה השה" שיש לבדוק לפני השחיטה, ועל כך ענה לו אברהם: "אלהים יראה לו השה" – שצריך ביקור ד' ימים, אם יראני השי"ת

²⁰ בהקדם חידושו של השאג"א (סי' עב) שאף למ"ד שביו"ט אין אדם מצווה על שביתת בהמתו, עכ"ז ביוה"כ כן מצווה, כמו בשבת.

²¹ רבי יצחק ב"ר יוסף הויכגלרנטר אב"ד זאמושט, שו"ת זכרון יצחק, לבוב תקפ"ב, סי' כא, דף ז טו"ג; אדר"ת, סדר פרשיות, על אתר.

מפרשי המקרא נחלקו ביניהם מה היתה מטרת שימוש עם חמור, יש שהעלו שהשתמשו עמו לסחיבת העצים (אע"ז, אברבנאל, וראה איילת השחר), ויש שלמדו שאברהם [והמלווים] רכבו עליו (מלבי"ם). והנה, גם לסוברים שביו"ט אין מצווים על שביתת בהמתו, מכל מקום ביוה"כ מצווה כמו בשבת.

²² וכן כתב בהעמק דבר, פסוק ט, ושלכן היה בו עריכת עצים שהוא דין מיוחד בתמיד, לשונו הובא לעיל הע' 4. מאידך, רבי דוד לידא אב"ד ור"מ אמסטרדם, מביא ששמע מחכם אחד, שיצחק היה שלמים, ופשר שאלתו 'איה השה' הוא: "לפי שאסור לשחוט קודם פתיחת דלתות ההיכל ודייקא שה, היינו שאסור להקריב שום קרבן לפני התמיד של שחר שנקרב עם פתיחת ההיכל, עיר דוד, חלק בית אברהם, אמסטרדם תע"ט, סע' רס, דף מה ע"א.

²³ משך חכמה, על אתר.

²⁴ דבריו הועתקו אצל רבי חיים אבולעפיה (השני), עץ החיים, אזמיר תצ"ד, פרשת וירא דף ח טו"ב.

פרשת וירא, תשע"ד

שה מבוקר שהוא בקרו – נקרבנו, ואם לא – די היום בעולת בני תחת עולת התמיד²⁵, והוסיף שכן מפורש בפיוט 'עת ישערי רצון להפתח' לר"ה²⁶, בו נאמר: "שחר השכים להלוך בבוקר, ושני נעריו ממתי השקר, יום השלישי נגעו אל חקר... הלכו שניהם לעשות במלאכה. ויענה יצחק לאביו ככה, אבי ראה אש ועצי מערכה, איה אדוני שה אשר כהלכה? האת ביום זה דתך שוכח...", הרי לנו שהשה צריך להיות מבוקר כדת²⁷.

יוצא מן הכלל הוא רבי אברהם פאלג'י, המעלה שבכוונה ציווה אותו ה' יום אחד לפני שיצא מביתו, והדרך לקחה ג' ימים, הרי ביחד ד' ימים לבקר, ואכן ביקרו²⁸.

בעלי חיים נדחין בחסרון מזבח

בסוגיית פסול הקרב התלוי במזבח נחלקו במסכת זבחים (דף נט ע"א) רב ורבי יוחנן במקרה שנפגם המזבח לאחר שהוקדשה הבהמה ועדיין לא נשחטה. דעת רבי יוחנן לפסול, ונימוקו עמו: כל דבר שהיה בתחילה ראוי למזבח ואח"כ נדחה, הרי הוא דחוי מן המזבח לעולם. ואילו דעת רב להכשיר, ולשיטתו: אין תורת דחוי בקדשים אלא כשהיה הדחוי לאחר שחיטתם. יוצא, שלדעת רבי יוחנן כל הקדשים שהוקדשו בזמן שלא היה מזבח ואח"כ נבנה המזבח – פסולים. מכאן מעלה **רבי חיים אבולעפיה (השני)** מהלך מפולפל: יצחק אבינו סבר כרבי יוחנן שבע"ח נדחין, ודחוי מעיקרא הוי דחוי, לכן פנה לאברהם בתמיהה: איה השה "להקדישו" לעולה לאחר בנין המזבח, שהרי אני נפסלתי שהרי הקדשת אותי לפני בניית המזבח. השיבו אברהם: "אלהים יראה לו השה". בכהאי גוונא שהמזבח אינו בנוי מותר משני טעמים: (א) דחוי מעיקרא אינו דחוי²⁹. (ב) הרי הרמב"ם מכריע כדעת רב שבע"ח אינם נדחים³⁰.

רבי אהרן שמואל קייזאנובר בעל 'ברכת הזבח'³¹ העלה דרך דומה: יצחק ידע שכוונת אברהם להקריבו לעולה על המזבח. מבואר בחז"ל שאותו המזבח היה אותו מזבח שעליו הקריב אדם הראשון את קרבנו, וא"כ הרי נימוח בזמן המבול. עתה ראה יצחק שעל ההר אין מזבח, והרי אביו הקדישו קודם בניית מזבח חדש, אם כן הקדישו קודם מזבח, כמפורש בקרא (פסוק ט) "ויבן שם מזבח", לכן שאלת יצחק מובנת כמין חומר: "איה השה"? הרי אני פסול לקרבן מטעם דחוי, לכן על כורחך עליך להקדיש שה

²⁵ יוסף לקח, דף כה ע"א.

²⁶ חובר ע"י יהודה בן שמואל עבאס, בן המאה הי"ב (למניינם) וידידו של המשורר ריה"ל, מצאו היה מפאס שבמרוקו, לימים עם החורבן והשמד שפקד את מרוקו עבר למזרח, ובאחריתו התיישב באר"ץ.

²⁷ עץ החיים, דף ח ע"א.

²⁸ שמו אברהם, דף קעו טו"א.

²⁹ חיינו: כל קרבן שהוא דחוי מתחילתו, שלא היתה לו שעה שהיה כשר, ונראה אח"כ, כשר, לפיכך על המקדיש בהמה עד שלא נבנה המזבח, כשיבנה מקריבים אותן, רמב"ם, פסולי המוקדשין, פ"ג הכ"ד.

³⁰ עץ החיים, פרשת וירא, דף ח טו"ג.

³¹ נולד בוויילנא, נמלט משם בשנת תט"ו, ושימש ברבנות בכמה קהילות באוסטריה מורביה וגרמניה. אח"כ חזר לפולין ובסוף ימיו ישב בקראקא, בה נפטר בשנת תל"ו.

במקומי. על פי זה מדויקת תגובת אברהם: "אלקים יראה השה לעולה", אכן כדברך, אבנה את המזבח ורק אח"כ אקדיש שה, ובאם לאו אז אקדיש אותך, שהרי באמת עדיין לא הקדשתי אותך".³²

פסול צימוק הריאה

כאשר הלך אברהם עם יצחק לעקדו נאמר "ויקח אברהם את עצי העולה... ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדיו". אך כאשר תמה יצחק לפשר הדבר, שאל "הנה האש והעצים ואיה השה לעולה". ותמוה, מדוע לא הזכיר גם את המאכלת?³³

עמד על כך מהרי"ל דיסקין, והוא מיישב על פי המובא בפתחי תשובה (סי' לו ס"ק ט"ז) שאין להראות לבהמה או עוף כיצד שוחטים משום צער בעלי-חיים, או משום חשש צימוק הריאה, והוא הדין סכין של שחיטה.

ולפי זה יש לומר, שאדם אשר הוא בר-דעת בוודאי יש לחוש שבראותו הסכין שמיועד לשחוט, יפחד ויבעת ומתוך כך תצטמק הריאה ויטרף. לכן הטמין אברהם את המאכלת בפני יצחק לגמרי כדי שלא ייטרף וייפסל מקרבן. ולכן לא הזכיר יצחק בשאלתו את המאכלת. ואסמכתא לכך יש בדברי המדרש³⁴ שיצחק אמר לאביו: "אסרוני בידי וברגלי שהנפש חצופה היא שלא תראה המאכלת ואפסל מן הקרבן", ופירש הרב מבריסק שהכוונה שהפחד יגרום שיצטמק הראיה ויטרף.³⁵

כיוון לדבריו רבי צבי הירש פרבר (סלבודקה תרל"ט – לונדון תשכ"ז), מחשובי רבני לונדון, והוסיף אסמכתא מלשון הסליחה (יום ה' לעשי"ת): "מאכלת שנונה מרוטה לְטִבַּח, נְדָה נתן מלהבעיתו באֶבֶח".³⁶

³² ברכת שמואל, פפד"מ, תמ"ב, פ' וירא, דף יג טו"ב. גם יישוב זה אינו מספק, שהרי לשיטתו גם האיל היה מוקדש כבר זמן מה, וכדי ליישב זאת חידש כמה הלכות.

³³ בצורה פשוטה ביאר דון יצחק אברבנאל (כב, ג): "הנה לא הקשה ג"כ יצחק מהמאכלת כמו שהקשה מהאש והעצים, לפי שדרך בני האדם להולך בדרך חרב או מאכלת מפני האויבים אן מפני חיות רעות". רח"א כבר עמד על כך, למה לא שאל על המאכלת, ויישב בכמה יישובים למדניים, עץ החיים, דף ח טו"ג.

³⁴ המו"ל ציין לילק"ש, ומקורו מבר"ר על אתר (פרק נו).

³⁵ מהרי"ל דיסקין עה"ת, ירושלים תשל"א, על אתר, וכבר הביאו בשמו רבי יצחק ב"ר ניסן רייטבורד-דרשן בוויילנא, בספרו בית יצחק, ירושלים תר"ע, פ' וירא דף ט עב: "ושמעתי בשם הגאון הגדול רשכבה"ג מו"ה יהושע ליב... ומנו"כ על הר הזיתים...". הרב רייטבורד אינו מציין לפתחי תשובה אלא לגמרא בחולין (נה ע"ב) שריאה יכולה להצטמק "בידי אדם" מחמת שהפחיד אדם את הבהמה בקולו (כן פירש רש"י שם; או כגון ששחטו בפניה בהמה אחרת (רש"י דף מב ע"ב).

דברי הרב מבריסק צ"ב: האם יעלה על הדעת שמעצם הבטה בסכין יגרום לצימוק הריאה, הלא הפ"ת מיירי שהבע"ח מביט בשחיטה אחרת?! ויתירה מזאת, איך מפרש את דברי המדרש שחשש 'פסילת הקורבן' הוא מטעם הצטמקות הריאה, האם הקשירה והאיזוק מונע מהפחד?! אלא על כורחך שכוונת המדרש שמא יזעזע וינוע ממקומו [או שמא ירצה לברוח].

³⁶ ר' צבי הירש פרבר, כרם הצבי, לונדון תר"פ, עמ' קה-קו.

הגאון ר' משה שטרנבוך ראב"ד ירושלים, לא ראה את דברי הרב פרבר, וכיוון לדבריו, אחרי הביאו את דברי הרב מבריסק מסמך לדבריו אסמכתא מלשון הסליחה. אולם מעיר, לנכון, שהביאור הפשוט בסליחה הוא שאם יתנענע יפסול משחיטה שאינה ראויה, אבל לא מפני צימוק הריאות. צודק הרב שטרנבוך שאין מכאן ראיה, אלא ביאור הפיוט הוא שונה במקצת, כפי שביאור רבי אברהם ב"ר עזריאל, אחד מגדולי מפרשי הפיוט, שהכוונה היא: "שנתן

אולם לדבריהם צ"ב למה יצחק לא שאל גם על הסכין!³⁷

פסול אונן

"וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחט את בנו".

לכאורה צריך ביאור, מה היתה כוונתו של אברהם בשחיטת בנו, הלא ברגע שהוא שוחטו נעשה אונן, והוא פסול להמשיך את העבודה.

קושיא זו הקשה לראשונה **רבי דוד סג"ל 'הט"ז'**, והוא מיישבו בהקדם ביאור בדברי מדרש רבה.

בבראשית רבה (נה, ז) מתואר דין ודברים שניהל אברהם עם כביכול: "אמר אברהם לפני הקב"ה: רבון העולמים! וכי יש קרבן בלא כהן?! אמר לו הקב"ה: כבר מניתיך שתהא כהן, הה"ד (תהלים קי, ד): אתה כהן לעולם".

עמד רבינו הט"ז ותמה: מה זו הקושיא 'וכי יש קרבן בלא כהן', ולמה לא יכול אברהם להיות כהן. ועוד קשה, מאי 'כבר מניתיך שתהא כהן', היכן מינהו הקב"ה להיות כהן.

הוא מוטיב וגם מפרק, שביאור הדברים הוא כך: 'וכי יש קרבן בלא כהן', הרי מיד עם מיתת יצחק נעשה אונן ואסור לו להקריב (זבחים טז ע"א), ואם כן יהיה קרבן בלא כהן. והתשובה היתה: 'כבר מניתיך שתהא כהן', היינו כהן גדול, וכהן גדול מותר לו להקריב באנינות (יומא יב ע"ב). והראיה שנעשה לכהן גדול דייקא, מדברי המדרש (שם), שאמר אברהם 'הנני', 'הנני לכהונה הנני למלכות, זכה לכהונה וזכה למלכות'. ודייק הט"ז שהכוונה לכהונה גדולה, מלשון המקרא (תהלים קי, ד) 'אתה כהן לעולם', היינו **אתה כהן לעולם אפילו בשעת אנינות**.³⁸

לאור האמור מדויק היטב לשון המקרא³⁹ "ויאמר יצחק אל אברהם אביו, ויאמר אבי, ויאמר הנני בני". מהי האריכות בפסוק, ומהו כפל הדברים?

המאכלת בתוך נדנה, כדי שלא יראהו יצחק ויפחד ויבין שעליו היה לשוחטו ושמא ימאן בדבר", ערוגת הבשם, ירושלים תשכ"ג, ח"ג עמ' 331.

³⁷ וכבר עמד על כך ר' יצחק רייטבורד.

³⁸ שאברהם היה לו דין כה"ג, מפורש בכמה מקומות: בסליחות לצום גדליה (סליחה נב): "עטרו בעצים ואשו, וזר אלקיו על ראשו", ופירשו המפרשים שבזמן העקידה היה לו דין ככה"ג, שכן בכהן הדיוט כתוב (ויקרא כא, יב) 'כי נר שמן משחת אלקיו עמו'. ובפיוט לשחרית של יום שני של ר"ה, ד"ה 'אשר מי' כתוב: "ולקח את המאכלת לשחטו בחלחלה, וככהן גדול הגיש מנחה ובלולה". ומפורש בבראשית רבה (מו, ה) אברהם אבינו כה"ג היה, וכ"כ ילק"ש פרשת לך, רמז סג; ובילק"ש (שה"ש סי' תתקפח): אברהם נעשה כה"ג תמורת שם בן נח.

רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק חידש שהיה לו דין של כה"ג רק בעת העלאת יצחק, וסברתו מרגשת ביותר: "לפי שבעת העקידה שהיה מקריב בנו להשי"ת, היה אז התגלות אלוקית כמו שהיה לכה"ג ביום הכיפורים לפני ולפנים. לאור האמור הוא מבאר בטו"ט את כפל הלשון: 'ויקרא מלאך השם אל אברהם שנית מן השמים', הואיל ובעבודת יוה"כ נאמר בירושלמי (יומא א, ה) שגם מלאכים אסור להם להיות באהל מועד, לכן המלאך קרא לו "מן השמים", שהרי לא היה יכול לגשת להר", משך חכמה, בראשית, כא, יז.

³⁹ אינו ברור האם קטע זה הוא המשך דברי הט"ז, או שמא הוספות המחבר לפי דבריו.

פרשת וירא, תשע"ד

אולם לפי האמור הרי הוא כפתור ופרח: יצחק טען לאברהם, שכל הטענה שיש לי כלפיך היא שאתה "אבי", ואם תשחטני תהא 'אונן', שהרי אני רואה "האש והעצים" ובדעתך להקריב קרבן, אך "איה השה לעולה", שה לעולה אין, הרי שבדעתך שאני אהיה הקרבן, אולם איך תוכל להעלותי לקרבן כשתיכף בעת השחיטה אתה נעשה 'אונן'!⁴⁰

בן דורו **רבי אברהם אבלי גומבינר מקאליש** בעל 'מגן אברהם' כיוון לדבריו. על דברי המדרש (פרקי דר"א, פ' לא) שדימה את אברהם אבינו לכה"ג שהגיש מנחה ונסכים, כתב: "והא דאמר כהן גדול, משום שקשה כיון שיקריב את יצחק יהיה אונן, וא"כ יאסר להקריב אח"כ מנחה ונסכים. לזה אמר 'ככהן גדול', שהרי קי"ל כהן גדול מקריב אונן".⁴¹

ולגאון הראגצ'ובי יש מהלך נפלא ביותר. לדעתו (על פי הפסיקתא) לאברהם היה דין של כהן הדיוט, ולכאורה היאך יכול היה אברהם ראוי להמשיך את העבודה, הלא גם בהקרבה בבמה מסתפק הגמרא (זבחים טז ע"א) האם מותרת באונן?

אלא יש לבאר על פי מה ששנינו ביומא (דף יג ע"ב): "היה עומד ומקריב ושמע שמת לו מת, מניח העבודה ויוצא, דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר, יגמור". פירש רש"י שהיינו לגבי כהן הדיוט.⁴² והנה השחיטה אינה "עבודה" וממילא אינה "התחלה". לכן דקדק אברהם לערוך את העצים, שהוא "סידור גזרי המערכה", שהיא "עבודה" ואסורה לזר. וכיון שכך – "כיון שהתחיל, גומר".

מהלך ייחודי דרך לו רבי דוד לוריא מביחוב. לדעתו לא ניתן להחיל דיני אנינות על מיתה שנעשתה ע"י ציווי השי"ת. הוא משיג על דברי הזית רענן (שצויינו לעיל): "ואינו נכון... בעיקר הדבר, אם שייך בכאן אנינות בדבר צ"ע, כיון שאבילות ודאי לא היה כאן, כמו בהרוגי סנהדרין (מו ע"ב) שאין קרוביהם מתאבלים עליהם, כל שכן כאן שציווהו ה' על זה". בהמשך דבריו הוא מעלה שחידוש זה אינו מוסכם על כל הראשונים.

רד"ל מסיים בהערה על דברי הזית רענן (שיישב כי היה לו דין כה"ג לכן לא חלו עליו דיני אנינות), שלפי דבריו תוסבר השיטה שהעקידה היתה ביום הכיפורים, כי רק כה"ג עובד את עבודת היום; אולם מסיים ש"באמת אין דבר זה מוסכם שהעקידה היה ביוה"כ, כי בויק"ר משמע שהיה בחודש תשרי ובשמו"ר אמרו שהיה בפסח".⁴³

⁴⁰ אור תורה, לרבי אורי קאלמיייר אב"ד פאלנאה, בן בתו ותלמיד מובהק למהרש"א, לובלין תל"ב, פ' וירא. צוין ב'לקט יוסף' לרבי יוסף גינצבורג אב"ד בריסק, שאלוניקי תס"ט, ערך אברהם, סעי' יט; ספר הליקוטים לרבי יחיאל הלפרין אב"ד מינסק, ח"א עמ' טו. והוסיף שכן כתב בספר האשל (שצוין לעיל הע' 14), ולא מצאתיו שם.

לגבי דין כהן בעלת העקידה, ראה דברים נפלאים ב'עשרה מאמרות', מאמר חקור דין, ח"ב פ"א, הובא בדברי שמואל (קאיינדנבר) והוסיף לדבריו נופך משלו.

⁴¹ זית רענן, ויניציה תק"ג, סו"פ וירא, דף יב טו"ב.

⁴² אולם תוס' חולק על דבריו, ולדבריהם ההיתר הוא רק לכה"ג. וראה ריטב"א ומרומי השדה שם; ומקור ברוך (גינצבורג) סי' ה דף יג טו"א.

⁴³ ביאור הרד"ל לפרקי דר"א, פ' לא ס"ק מד.

רבי אברהם פאלגיי יישב את הקושיא בצורה פשוטה ביותר: זיל בתר טעמא, הלא טעם פטור אונן מעבודה הוא שמוטל עליו לקוברו, ואילו כאן מוטל עליו לגמור עבודתו, וגמור העבודה היא השריפה, והשריפה היא במקום קבורה⁴⁴.

אמר הקטן יחיאל מירושלים: תמיהני על כל הני אשלי רברבא ובפרט הרד"ל, הלוא בחג ויום הכיפורים לא חלים דיני אנינות (יו"ד שמא, א), וזהו הטעם שכה"ג מותר לעבוד באנינות, שהרי "כח השנה כרגל אצלו", וע"כ נפל כל הקושי.

"עולה שעלתה חיה על המזבח – תרד"

שנינו במשנה (זבחים פד ע"א): "עולה [והוא הדין כל קרבן] שעלתה חיה לראש המזבח תרד", מבאר הגמרא שיש להורידה משם כדי לשחטה, ולאחר השלמת עבודתה למטה, יש להעלות את נתחיה להקטרה. אם כן תמוה, כיצד העלה אברהם את יצחק על גבי המזבח בעודו חי?

רבי יהודה ב"ר עמרם דיוואן, מחכמי ירושלים⁴⁵, כותב שכל ימיו התקשה בשאלה זו. ואם תאמר שהעלאתו היתה על פי אמירת השי"ת, הרי לא מצינו שכך אמר לו ה', והיה לו לאברהם לעשות כדן עולה, לשוחטו למטה ולהעלותו אח"כ כשאר עולות. ולא מצא ישוב לענין⁴⁶. אולם מצאנו שרבים וגם שלמים נשאו ונתנו בקושיא זו.

הראשון שדן בזה הוא רבי יוסף מטרנאני שזכה לנשק את ידיו של מרן הב"י ולהתברך ממנו⁴⁷. בדרשותיו מחדש מהרי"ט שיצחק התקדש רק עם העלאתו על גבי המזבח, וקדושה זו קידשה אותו לתמיד. מהרי"ט מדייק את לשון המקרא: "והעלהו שם על אחד ההרים", לכאורה נכון היה לומר: "על אחד ההרים העלהו", אלא מכאן דייק אברהם שמטרת עלייתו היא לקדשו: "ולכך לא שחטו למטה והעלהו איברים כדן העולה". ואפשר, ממשיך מהרי"ט ומחדש, "שלא נאמר שחיטה למטה אלא בעזרה שהוא מקודש או בפנים מן הקלעים, אבל מקום שלא נתקדש, צריך להעלותו על המזבח שנתקדש בבנינו, בין כך ובין כך העלתו קדשתו, ולא צוה הקב"ה לשוחטו אלא להעלותו ולקדשו"⁴⁸.

השני שהעלה קושי זה היה רבי חיים אבולעפיה (המוסמך)⁴⁹. נכדו רבי חיים אבולעפיה⁵⁰ הביא את הקושי משמו⁵¹, ומנסה ליישבו בכמה אנפין: בשם [רבו]⁵² רבי משה גלאנטי (השני; צפת ש"פ – ירושלים

⁴⁴ שמו אברהם, דף קעה טו"ד.

⁴⁵ עוד מצעירותו יצא שלוש פעמים לארצות שונות בשליחות ירושלים, צפת וחברון בשנים תס"ח-ת"ץ. בחזור, התיישב בצפת בה כיהן כרב ור"מ. ב-תפ"ח נשלח שוב לערי הגולה, ואח"כ התיישב באר"ץ. ב-תצ"ז חזר לירושלים והתמנה כדיין דמתא בבית דינו של הרב 'אדמת קדש'. בשנים אלו הביא לדפוס את ספרו 'חוט המשולש' בו קיבץ את כל הדרושים שדרש בדרך שליחויותיו, ושלפעמים את המקום והזמן שבו נדרשו, נפטר בשנת תקי"ב לערך.

⁴⁶ ר' יהודה דיוואן, חוט המשולש, קושטא תצ"ט, ומסיים: "ולעיתות כאל לא מצאתי דבר יישוב".

⁴⁷ ראה תשובות ופסקי מהרי"ט החדשים, מכון ירושלים, עמ' כ.

⁴⁸ ר' יוסף מטרנאני, צפנת פענח, וניציה ת"ח, וירא דרוש שלישי.

⁴⁹ מכונה גם ר' חיים והזקן, אביו ר' יעקב היה בן בתו של מהר"י בירב (הראשון). נולד כנראה בצפת בשנת ש"מ לערך, והיה תלמיד מובהק למהרי"ט. לימים התיישב בחברון בה הרביץ תורה. משם עבר לירושלים בה נפטר בשנת תמ"ה.

תמ"ט) הוא מביא: הואיל והטעם לפסול העלאת הקרבן חי מעל המזבח הוא 'שמא ירביץ גללים', "לא שייך האי טעמא ביצחק שהלכו שניהם יחדיו הבן להזבח והאב לזבוח"⁵³. ביאור דבריו הוא כנראה כך, למרות שטבעו של אדם להזדעזע מפחד הריגה ועלול להוציא צואה⁵⁴, אבל יצחק שהלך בכוונה להישחט, אין מקום לחשוש. תירוץ נוסף העלה הרב המג"ן: "על פי מאמרם במדרש שהשטן רצה להטיל בו מום ולפוסלו, לכן רימה אותו אברהם בכך שיחשוב שעדיין לא הגיע זמן השחיטה, ומוטב לעשות איסור זוטא שלא יפסל מכל וכל"⁵⁵.

ורח"א בעצמו מיישב שדין זה לא נאמר אלא רק בבית המקדש, שבו "המזבח" הוא לעיכובא, אולם ב'במה' אין דין מזבח, ועל כן אין דין זה מעכב. ואמנם כל מה שעושים 'מזבח' זהו רק כדי שיהא תשמישו נח, כמו שאמרו (זבחים קח), או שכאן היתה הוראת שעה שיבנה מזבח בבמה. לפי זה באמת אין כל משמעות והבדל בין "על גבי המזבח" ל"על גבי קרקע", כי כל בנין המזבח אינו אלא רק כדי שיהא תשמישו נח, ואין כל מניעה להעלותו על המזבח כשהוא חי.

ואף אם נאמר שעל פי הדיבור בנה אברהם את המזבח, אם כן יש לומר שגם על פי הדיבור היתה העלאתו כשהוא חי⁵⁶.

רבי שלמה אליעזר אלפאנדרי שכיהן כחכם-באשי בדמשק בין השנים תרנ"ד-תרס"ח⁵⁷, מיישב את קושיית רבי יהודה דיוואן: נראה שלא קשה, מלבד מה שקיי"ל כרבי יוסי שטעמו עמו, ששחטה בראש

רק בכתבי החיד"א מצאנו שרח"א היה מוסמך, החיד"א כמעט בכל פעם שמוזכרו מדגיש לתארו 'הרב המוסמך', ראה אצל הרב שלמה אליעזר מרגלית, מרגן ורבנון, מע' גדולים, עמ' פד, ויש להוסיף לציוניו: ראש דוד בפרשתנו [צוין לקמן הע' 55]. החיד"א הוא המקור היחיד לכך, ולא מצאנו אסמכתא אחרת. דומה, שנשמך מאביו ר' יעקב שנשמך מרבי יעקב בי רב השני, נכדו של מחדש הסמיכה

⁵⁰ מחדש היישוב בטבריה, עליו כתב החיד"א: "כי רבו נוראותיו וענייניו וקדושתו כאחד מן הראשונים".

⁵¹ ויש להניח שאת הקושיא קיבל המוסמך מרבו המובהק מהרי"ט, וד"ז נעלם מעיני נכדו רח"א (השני).

⁵² רח"א כותב "מהר"ם גלאנטי", והנה הלא היו שנים באותו שם: הסבא, ר' מרדכי גלאנטי הראשון, רבה של צפת, והנכד הראשלי"צ – הידוע בכינויו הרב המג"ן, ויש להניח שכוונתו להרב המג"ן, בפרט שבמק"א מביא רח"א אימרות ששמע מפיו. בצעירותו עקר ר' חיים מחברון לירושלים, שם למד בשיבת 'בית יעקב', בה שימש הרב המג"ן כראש ישיבה, שם למד בחברותא עם הרב פר"ח.

⁵³ כמה מחברי זמנינו כיוונו לדבריו לדוגמא: הגאון רבי ישראל יעקב פיישר, ראב"ד ירושלים, אבן ישראל עה"ת, ירושלים תשס"ב, סו"פ וירא; הגאון רבי שמאי גראס, מו"ץ מחזיקי הדת, אמרי שמאי, עמ' סג.

⁵⁴ כדוגמא לכך אפשר להצביע למשנה בפרק אלו הן הלוקין (מכות כב ע"ב): התחילו להלקותו, ומחת כאב המלקות נתבזה המולקה ע"י שיצאה לו צואה או מי רגלים, הרי שנתבזה בכך ונפטר מיתר המלקות.

⁵⁵ עץ החיים, פ' וירא דף ח טו"ג.

הרב חיד"א בספרו 'ראש דוד' מביאו וממשיך על פיו בדרך דרוש. בהקדם היישוב האחרון ביאר רבי יצחק ברכה את דבריהם שאברהם ביקש רחמים שיתקבל האיל תחת בנו, בקשה זו מקבלת טעם לשבח ולפי דברי הרב המג"ן שיצחק העולה על ראש המזבח, ואילו האיל שחט אברהם למטה כדינו, הרי שלא מכון ממש, ולכן ביקש. וכל זה מרומז בלשון הפסוק: 'ויעלהו לעולה תחת בנו' כלומר שבנו היה למעלה ואילו האיל, למטה, בירך יצחק, וניציה תקכ"ג, סו"פ וירא.

⁵⁶ ר' חיים אבולעפיה, יוסף לקח, אזמיר ת"צ, פרשת וירא, דף כח סוף ע"א. בעץ החיים דייק רח"א מלשונות הפסוקים שכן נצטווה אברהם להעלותו חי.

וכן כתבו רבים שאצל יצחק היה על פי הדיבור כלשון המקרא 'והעלהו שם לעולה', רבי שמואל יצחק הילמן אב"ד לונדון, אור הישר, ירושלים תשל"ז, זבחים שם, והטעים בכך שהואיל והציווי היה על ההעלאה ולא על השחיטה, לכן עם ההעלאה כבר קיים את המצווה.

המזבח יפשיט, שנאמר 'וזבחת עליו את עולותיך' מלמד שכל המזבח כשר לשחיטת העולה (שם, נח ע"א), ודוקא לאחר מתן תורה שקבע הכתוב לעולה – צפון הוא שאמרו לכתחילה ישחוט בצפון. ועוד, כי כשאמר לו הקב"ה 'והעלהו שם לעולה על אחד הרים אשר אומר אליך' הבין אברהם שיעלהו וישחטהו שם. וכן מוכח מחז"ל (ב"ר נז, יב) שהתחיל אברהם תמה: אמרת "קח נא את בנך", ועכשיו אתה אומר לי "אל תשלח ידך אל הנער"? אמר לו הקב"ה, כשאמרתי לך "קח נא" לא אמרתי "שחטהו" אלא "והעלהו", לשם חיבה אמרתי לך, אסיקתיה וקיימת דברי ועתה אחתיניה וכו'.⁵⁸

לפי זה, מה שהבין אברהם במאמר ה' 'והעלהו' – שיעלה אותו לראש המזבח, יפה כיוון, ורק מה שהבין שגם ישחטהו, על זה אמר לו שאינו נכון. ביישובו השני כיוון הרב אלפאנדרי לבן מדינתו – רבי יצחק ברכה, מחשובי רבני אר"ץ, שעל דרשותיו בספרו 'בירך יצחק' העיד בן דורו החיד"א שהם "נחמדים".⁵⁹

יישוב ייחודי העלה החת"ס בדרשתו לפרשת בא שנת תקצ"ד. הוא חידש שנשתנה קרבן עולה שפושטים ממנו את עורו טרם ההקטרה, מאדם שעורו כבשרו ויש להקטירו כולו. על כן נעקד ע"ג המזבח, והוא כולו קודש.⁶⁰ הנצי"ב מוואלוז'ין כיוון לדברי החת"ס, ולדידיה הטעם שאין מעלים קרבן על המזבח חי, "משום שאין עור הבהמה קרב, מה-שאיין-כן עור האדם שהוא בשר ממש, טוב יותר להעלותו חי".⁶¹

⁵⁷ גם אחרי כהונתו, המשיך לגור שם עד שלחי שנת תרע"א, עת עלה צפתה.

⁵⁸ נדפס מכת"י בספר זכרון לרבי יצחק הוטנר, מכון ירושלים תשמ"ד, עמ' תרג.

⁵⁹ בירך יצחק, וניציה תקכ"ג, סו"פ וירא דף יג ע"ב.

⁶⁰ דרשות חת"ס, ח"א דף קט ע"א. חת"ס ממשיך לחדש שלא רק שיצחק נפטר מהפשט אלא גם האיל שהקריב תמורתו, לא פשט אברהם את עורו.

דברים המיוחדים של החת"ס, כבר נפתח בגדולים: מהרי"ט -פארה של צפת- חידש שכל הכוונות בהעלאת יצחק כאילו היו על האיל, ולכן הברכה שבירך על שחיטת יצחק חלה תיכף על האיל, וגם התנהג עם האיל בדיוק כפי שהיה מתנהג עם יצחק, וכמו שיצחק לא היה פושט את עורו שהרי עורו כבשרו, כן נהג עם האיל, ולכן – מסיים מהרי"ט- מתבטא התורה בלשון 'ויעלהו לעולה תחת בנו': "כלומר, במקום בנו, שלא היה טעון הפשט וניתוח, לכך התפלל ואמר ה' יראה, כלומר מאחר דקמי שמיא גליא שמה שיאמר היום, לא יהיה על יצחק אלא על תמורתו, שהוא האיל המזומן לו מו' ימי בראשית, מעלה עליו שכל מה שנאמר ביצחק, לשם ריח, לשם ניחוח, והקדשתו לשמים וברכת הזבח, כאילו נאמר על האיל, ובזו ה' יראה וירצה לפניו, כי כל לבבות דורש ה', ובליבו רצוי הרי הוא כאילו נזבח", צפת פענח, וניציה ת"ח, פרשת וירא דרוש שלישי.

ויש להניח שמהרי"ט קיבל את חידושו מאת רבי משה אלשיך (רס"ז-שנ"ג) שהאריך בנידון שלדידו "אין ספק" שהאיל שנברא מערב שבת בין השמשות, היה כולו טהור כולל החלקים הפחותים שלו, "גבוה מעל גבוה מאיכותו", ולכן הקריב את האיל עם עורו: "ובזכות העור מהאיל ההוא, שהוקרב גם כנגד עורו [של יצחק] – כי גם בו היה איכות כנוגע- ניתן כוח וזירוז מתנים למלאך הברית הוא אליהו לתקן אשר משכו עור ערלתם בטמאם מילתם", תורת משה – אלשיך, כב, יג. [על הערצת מהרי"ט כלפי האלשיך, ראה תשובות ופסקי מהרי"ט החדשים, מכון ירושלים תשל"ח עמ' כב-כד; כן ידוע שרק לאחרונה התגלה קברו והוא בתוך ד' אמותיו של האלשיך]. לגבי סמיכות הברכה לשחיטה ראה דברי מהרי"ט חותם היריעה; ואמרה נאה אצל רבי מנחם אפרים טרייבר, מ"מ בטורקא [תקפ"ה-תר"ס], שמן המאור, למברג תרל"א, סו"פ וירא.

⁶¹ העמק דבר, על אתר. גם רבי אברהם פאלאג'י כותב בפשיטות שאילולי שחטו, היה תיכף פושט את עורו, שמו אברהם, דף קעג טו"ג.

ומן הצורך לציין לדברי חז"ל ב'מדבר רבה' (יז, ב) שם מסופרת השתלשלות מעשה העקידה, ובין הפרטים נמסרה גם כוונת אברהם להפשיט את עור בנו: "נטל האיל והפשיטו, ואמר כך: תהא רואה כאילו עורו של יצחק הפשטתי לפניך"⁶².

הוצאת דם וחבורה בקרבן

"ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה" (כב, יב).

חכמינו (ב"ר פרשה נו) דרשו מכפל הלשון, שאברהם רצה לכל הפחות להוציא ממנו כמה טיפות דם, ועל כך ציווה לו הקב"ה 'אל תעש לו מאומה'.

החת"ס עומד על כך למה ביקש אברהם לעשות חבורה ביצחק ולהוציא מעט דם. כמו כן, מהיכן למד שיש לשחוט את האיל לעולה? והוא מיישב כך: "נראה שאברהם אבינו לא רצה לקדש המקום לבית עולמים עד שהקריב בו שום קרבן. כיוון שנתקדש המקום ואינו מקריב קרבן, עובר על לאו 'ולא יראו פני ריקם'. לכן רצה לעשות קצת חבורה ביצחק ולהוציא ממנו קצת דם כדי שלא תהיה ביאה ריקנית. וכשאמר לו הקב"ה 'אל תעש לו מאומה' הראה לו איל והקריבו עולת ראייה, אז אמר אשר יאמר היום 'בהר ה' יראה'"⁶³.

נסיים בדבריו הנוראים והמרטטים של מהרי"ט, ממאורי צפת וקושטא. הוא מביא שהמפרשים מתקשים, באיזו רשות שמע אברהם בקול המלאך. הלוא כלל גדול בדינו, הפה שאסר הוא הפה שהתיר, א"כ היה להקב"ה לצוותו שלא ישחט את בנו.

הוא מיישב זאת בצורה פלאית ביותר: אם הקב"ה היה מתגלה בעצמו, היו חושי אברהם מתבטלים לגמרי, וכל איבריו החומרים לא היו מתפקדים. "ולא יכול לפעול שום פעולה, ולא היה יכול לזרו בשחיטה" של האיל להסמיכו אל הברכה והכוונה שעשה עליו שרצה לשחטו. "ומה שאמר המלאך 'אל תשלח ידך אל הנער' לא לבטל דברי ה', אלא לתרץ דבריו ולומר לו מה שאמר הקב"ה 'והעלהו לעולה' לאו לקרבן אמר. אלא לצורך עולה... היינו שלא יצא מא"י..."⁶⁴.

⁶² ידידי רבי משה שלאמיוק מיישב את דברי החת"ס שלא יוסתר מדבריהם אלו, בכך שנחלקו בסוף זבחים אם קודם מ"ת היה עולה טעונה הפשט, אוצרות החת"ס, ברוקלין תשס"ד, עמ' רל. ומן הדין לציין שכ"ז איירי אם היה לו דין במה, אבל אם היה מזבח, לכו"ע צריך הפשט!

⁶³ דרשות חת"ס, ח"א דף ח טו"א.

⁶⁴ צפנת פענח, ונציה ת"ח, פ' וירא דרוש ג.

ישמח האב ביוצאי חלציו

מעומק לבי אביע בזה את ברכתי שלמא רבא ומזלא טבא לבני בכורי

הרב יוסף גולדהבר יקר-הערכין,

שזכה להכניס את בנו 'אברהם אלישע' לבריתו של אברהם אבינו,

ביום ראשון לסדר 'וספר המוכבים אם תוכל לספור אתם, כה יהיה זרעך'

אלקים יחנך בני, שאברהם ישב בפתח האוהל, יהא מבורך מאדון כל, בברכת בכל; לאלישע ישעה ה'
אל מנחתו, ויאציל עליו מברכתו

ברכת ידיד

ברוב כבוד והערצה הוקרה והערכה הנני מביע מיטב ברכתי לידיד נפשי

הרב המופלג איש תבונה, אוצר בלום, חכם וסופר, אשכול הכופר,

שמו מפארים אליעזר יהודה בראדט נ"ו

לרגל הכנסת בנו כמר אריה ליב נ"י לבריתו של אברהם אבינו,

ביום רביעי לסדר 'והרבה ארבה את זרעך כמוכבי השמים'

ולאח וריע יהודה אתה יודוך אחיך, יעלה מעלה מעלה, ארי נעשה שואל בתורה ומשיב כהלכה